

A nyugdíjreform alapkérdései (2): Humántőke és nyugdíj - Pénzügyi Szemle folyóirat

2012. április 03. 8:01

A nyugdíjreform alapkérdései (2): Humántőke és nyugdíj

A gyermekvállalás nem csak magánügy, hanem közügy is. Olyan rendszereket kell most kiépítenünk, amelyek nem csak tudomásul veszik a demográfiának a nyugdíjrendszerre való hatását, de vissza is hatnak a gyermekszám alakulására. Botos József és Botos Katalin cikksorozatának második része. Az első cikk [itt érhető el](#).

Botos József - [Botos Katalin](#)

A modern társadalom azon az elven nyugszik, hogy gyakorlatilag mindenkinek dolgoznia kell a megélhetésért. Család ma egyre lazább formákban létezik a fejlett országokban, de nem igazán a társadalom építőköve. A modern gazdaság és társadalom az individualista eszmén alapul, a társadalom alapegysége maga az egyén. Kialakult a kétkeresős családi modell, sőt, napjainkban egyre több a szingli háztartás.

A család, mint alapegység

Korábban a gazdálkodásnak a család volt az alapegysége. A kapitalista gazdasági modellben, amelyben a munkaerőpiacra kényszerülő emberek millióinak nem volt más megélhetési lehetősége, mint a munkavállalás, társadalmisítva lett az időskorúak megélhetésének biztosítása is. Addig a család gondoskodott az öregek eltartásáról.

A társadalombiztosítás, amely Európában jött létre, eredetileg azon alapult, hogy aktív korunkban félreteszünk jövedelmünkéből idős napjaink megélhetésére, s ezt a megtakarítást az állam által szervezett intézmény befekteti. [Az előző részben már kifejtettük](#), hogy a „félretenni idős korra” tőkefedezeti elv igen hamar a generációk közötti szerződésévé vált, hiszen a kezdetekben felhalmozott vagyon vagy elveszett, vagy ha van is még belőle, aligha elegendő a járadékok kifizetéséhez.

A XX. században, Európában elterjedt modell alapján a munkavállaló és munkáltatója kötelezően befizet a nyugdíjalapba, s ennek fejében a társadalombiztosítás gondoskodik a polgár nyugdíjáról. Ezért a fejlett országok nyugdíjrendszerének pénzügyi egyensúlya mindenképpen azon alapul, hogy van-e, lesz-e elegendő járulékfizető utód a nyugdíj korúak jövedelmének megtermeléséhez.

Számos fejlett országban, így elsősorban az Egyesült Államokban létezik tőkefedezetű nyugdíjbiztosítási rendszer. Ezt a munkáltatók nyújtják dolgozóiknak, s kiegészíti az időskorúak számára biztosított szerény állami nyugdíjat. (Ez utóbbi, bár valóban nem túl magas érték, mégis komoly teherterhelés ma az amerikai államháztartásban, a baby-boom napjainkban nyugdíjba vonuló generációja miatt.) A tőkefedezetű nyugdíjbiztosítások számára sem közömbös azonban a népesség alakulása.

A rendszer nem ösztönzi a gyermekvállalást

Cikksorozatunkban alapvetően az európai modellel foglalkozunk, csak időnként utalunk az amerikai típusú nyugdíjpénztári rendszerekre - éppen azért, mert ezek sem függetleníthetők a demográfiától.

A társadalombiztosítás európai modelljének „szerződése” az állam és az egyén között keletkezik (törvény kötelezi a járulékfizetésre a munkáltatót is), de független attól, hogy családban él-e a személy, vagy egyedül. Az állami nyugdíjrendszer kiépülése - bármilyen abszurdnak hangzik is -, bizonyos értelemben káros hatású volt, mert kialakította azt a helyzetet, amelyben meg lehet élni idős korban akkor is, ha valaki nem vállalja fel, hogy gyermeket neveljen.

Márpedig az elmúlt száz esztendő óriási demográfiai változásokat hozott. Meghosszabbodott az életkor, javult a halandósági arány, többen és tovább élünk idősként, mint a korábbi társadalmakban. A század második felére kialakult a születésszabályozás lehetőségeinek olyan arzenálja, amely lehetővé teszi a tervezett gyerekszám megvalósítását - különböző eszközökkel. A jogrendszerek a legtöbb fejlett országban a legdrasztikusabb megoldást is engedélyezik, a megfogant élet megszakítását (abortusz). Ily módon nem beszélhetünk arról, hogy a gyermekek természeti folyamatok eredményeként mindenképpen megszületnek. A gyermekvállalás egyéni döntéssé változott. Ugyanakkor, a közvélemény még nem veszi számításba, hogy a gyermek vállalása nem csupán a szülők szempontjából fontos. Vagyis, hogy a gyermek nem magánügy.

A társadalomnak ugyanis mindenképpen szüksége van a következő generációra. Pusztán közgazdasági megfontolásból azért, mert a felnövekvő nemzedék (fogyasztási) piacot jelent, s ennek a népességnek a beszűkülése - még ha fajlagosan magasabb életszínvonalú lakosság fogyasztásáról volna is szó -, valószínűleg gazdasági visszaesést eredményezhet. A jelen összefüggésben pedig legfőképpen azért, mert a gyermektelen polgár nyugdíját is valakinek a gyermeke termeli meg. S számunkra most ez a szempont a legfontosabb.

Előregedő népesség, finanszírozhatatlan nyugdíjrendszer

A nyugdíjrendszerek - előregedő népesség mellett - finanszírozhatatlanná válnak. Akkor, ha a rendszer felosztó-kirovó, és ha a járulék emelésének nincs korlátlan lehetősége, ez egyértelműen bekövetkezik. Márpedig emelési lehetőség gyakorlatilag nincs, mert a modern globális világ gazdaságba milliárdos lélekszámú munkaerő kapcsolódik be a munkapiacra, nagyon szerény bérek, kevéssé kiépített nyugdíjrendszerek terhe mellett. Így ma az, aki a járulékok emelésében gondolkodik, a versenyképtelenséggel néz szembe. Kiszorul a piacról, s nem a jövőben, de már a jelenben sem lesz megélhetéséhez jövedelme!

Nem igazán segít a demográfiai problémán a tőkefedeztetű rendszerek által kínált megoldás sem, hiszen a befektetéseket - amelyeket a nyugdíjcélú megtakarításokból a pénztárak képeznek - el kell adni, hogy a nyugdíj fizetéséhez szükséges készpénz rendelkezésre álljon (ha kevés a friss befizetés) s ezt a következő generációk megtakarítói vásárolják meg jelentős részben. Persze csak akkor, ha elegendően vannak (1). Ezért nem közömbös a demográfia a tőkefedeztetési rendszerek számára sem.

Mi lehet a megoldás?

A felosztó-kirovó elven működő nyugdíjrendszerek egyensúlyának megtalálása számos tényezőtől függ. Attól, hogy mekkora járadék fizetésére kötelezi el magát a rendszer a befizetések fejében (mekkora a helyettesítési ráta), és az is számít, mikortól kell fizetni a nyugdíjat, hány évi munkaviszonyhoz, és milyen életkorhoz kötik a nyugdíjba vonulást. Illetve attól, hogy az emberek találnak-e és milyen jövedelmet biztosító munkát aktív korukban.

A nyugdíjrendszer paramétereinek vannak mozgáslehetőségei, ki lehet tolni a nyugdíjbamenetel időpontját, csökkenteni lehet a majdan járó nyugdíj mértékét, de ezek a lépések korlátozottak, és komoly társadalmi feszültséggel járnak. Ezt láthatjuk a jelenkori tiltakozó mozgalmakból is, amelyek végső soron érthetőek, hiszen az időskori megélhetésnek az atomizált társadalomban gyakorlatilag csak a nyugdíj a fő fedezete, hisz munkalehetőséget találni egyre nehezebb.

Az bizonyos, hogy a demográfia abszolút korlátot jelent. Ha mindenki talál is munkát, és egészen idős korra tolják is ki a nyugdíjba menetel lehetőségét, a felfelé korlátos járulékrendszerek esetén a demográfiai apály előbb-utóbb mindenképpen csődöt eredményez a nyugdíjrendszerekben. Lehet, hogy a foglalkoztatottság növelésével elég hosszú időre ki lehet tolni az ellehetetlenedést, de annak napja mindenképpen elérkezik.

A demográfia statisztikai adatait, trendjeit fátumként elfogadók számára nincs is más megoldás, mint egyre inkább eltolni a TB-rendszert olyan irányba, amelyben a nyugdíjak nagyságára vonatkozó ígéret nem meghatározott. Vagyis, kombinálni a rendszert a tőkefedezeti elvvel - erre volt kísérlet a Magyarországon bevezetett, de elvetett magánnyugdíj-pénztári rendszer. Ez abból indult ki, hogy félreteszünk, s majd lesz, ami lesz: csak a hozzájárulást tudjuk most rögzíteni, a majdani nyugdíj nagysága annak függvénye lesz, hogy mibe fektették a pénzünket a nyugdíjalapok, továbbá, hogy lesz-e, aki azokat a befektetéseket jó áron megveszi. Fontos rögzíteni, hogy a kifizetésre ez a rendszer nem ad garanciát, ez ugyanis a tőkefedezeti elv logikája. Gondot épp az jelent, hogy a befektetések pozitív hozamát nem lehet minden időben biztosra venni, példa erre a jelenkori pénzügyi válság.

Olyan rendszer kell, ami visszahat a demográfiára

Felelős közéleti ember nem dughatja homokba a fejét, s nem fogadhatja el megváltoztathatatlanként a demográfia trendjeit. Látni való, hogy a népesség alakulása rövidesen kritikus kérdéssé válik. Most van tehát szükség megfelelő döntések meghozatalára, hiszen annak hatása úgyis csak jóval később jelentkezik majd. Olyan rendszereket kell most elindítanunk, kiépítenünk, amelyek nem csak tudomásul veszik a demográfiának a nyugdíjrendszerre való hatását, de pozitív módon vissza is hatnak magára a demográfia alakulására.

Ehhez annak elismerése kell, hogy a gyermek nem csupán magánügy, de közügy is, sőt, azt is tudatosítani kell, hogy nem csak a következő generáció lélekszáma, de képzettsége is döntő jelentőségű. Fontos, hogy olyan gyermekek növekedjenek fel, akik alkalmassá válnak a társadalmi munkamegosztásba való aktív bekapcsolódásra.

Képzett, tanult, egészséges, közösségi létre alkalmas, harmonikus egyéniségek legyenek! Ez nemcsak az őket világra hozó és szeretettel nevelő szüleiknek, de az egész társadalomnak is hangsúlyos érdeke. Az egyre inkább tudásalapú társadalomban ugyanis csak ilyen majdani polgároktól várható, hogy versenyképesek legyenek, jó munkalehetőségeket találjanak, és járulékfizető állampolgárrá válhassanak.

Cikksorozatunk következő részében a nyugdíjrendszer és a gyermekvállalás kérdéskörét járjuk körül.

Botos József egyetemi docens, a Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság korábbi főigazgatója, Botos Katalin egyetemi tanár, a Pénzügyi Szemle szerkesztőbizottsági tagja.

Jegyzetek

(1) [Figyelemre méltó írás e vonatkozásban Mosolygó Zsuzsanna cikke az állampapírpiac és az idősödés kapcsolatáról a Pénzügyi Szemlében](#)